

K některým metodologickým otázkám získávání vědeckých poznatků prognostického charakteru

Jedním z důležitých požadavků na společenskovědní výzkumnou frontu je, aby poskytovala vědecké poznatky prognostického charakteru. To znamená, aby nové vědecké poznatky získané cestou společenskovědní výzkumné činnosti se vyznačovaly takovou efektivností, aby svými závěry napomáhaly řešit perspektivní cíle budování rozvinuté socialistické společnosti, a to v oblasti ekonomie, ideologie, politiky i kultury.

Chceme-li tento důležitý a aktuální požadavek naší strany všestranně realizovat i v podmínkách naší armády v souvislosti s řešením úkolů, vyplývajících pro uplatňování vedoucí úlohy strany z celoarmádního aktivu zemědělského k rozpracování a realizaci závěrů XVI. sjezdu KSČ, pak je nutné zaujmout stanovisko k některým metodologickým, obsahovým a organizačním otázkám, které jsou spojeny s takto realizovanou vědeckovýzkumnou činností.

Předně musíme vycházet z toho předpokladu, že chceme-li docílit toho, aby vědecké poznatky společenskovědní výzkumné činnosti v ČSLA byly nápomocny při řešení perspektivních úkolů bojové a politické přípravy naší armády, pak musíme získávat takové vědecké poznatky, které by s vysokou pravděpodobností umožňovaly perspektivně řešit základní otázky vojenské politiky strany, obsahové problémy uplatňování vedoucí úlohy strany v pod-

mínkách naší armády i perspektivní požadavky na obsah, prostředky a formy stranickopolitické práce. K zabezpečení tohoto cíle musíme vycházet jak z obecných zásad marxisticko-leninského chápání společenského předvídání, tak v dialektické jednotě obecného a zvláštního (dáno specifikou výstavby socialistické armády i formou uplatňování vedoucí úlohy strany v podmínkách socialistické armády) řešit i místo společenskovědní výzkumné činnosti při získávání vědeckých poznatků prognostického charakteru.

Zároveň musíme vycházet z toho, že společenskovědní výzkumná činnost jako nedílná součást poznávací činnosti strany nejenom zobecňuje nejnovější poznatky vojenské praxe, ale odhalováním vývojových tendencí, včetně všech objektivních příčin, které tyto tendence vyvolávají, může přímo nebo zprostředkovaně být nápomocna při plnění složitých otázek společenského předvídání v ČSLA.

K tomu, aby se tato reálná možnost však stala skutečností, musíme přesně vymezit celou řadu metodologických problémů, které s touto formou vědeckého poznání jsou spojeny a které se přímo musí promítnout do dialekticko-logické struktury vojenskovědecké činnosti. Především pak musí nacházet svůj odraz ve formě interpretace získaných výsledků, které by měly mít takovou podobu, aby svým obsa-

hem a rozsahem zabezpečovaly požadavky na poznatky prognostického charakteru. V této souvislosti musíme vycházet z předpokladu, že předvídaní v rámci společenského vývoje se vyznačuje některými zvláštnostmi, z nichž nejvýznamnější je to, že marxisticko-leninská teorie odmítá ve společenském vývoji fatalistický přístup, a že je nutné správně chápat a ve vědeckém poznání plně uplatňovat požadavek dialektickomaterialistického determinismu a jeho důsledného promítnutí do celé struktury vědeckého poznání.

Je samozřejmé, že i při takto zvýrazněných obsahových problémech metodologického charakteru, které jsou spojeny s dialekticko-logickou strukturou vědeckého poznání v ČSLA z hlediska požadavku prohloubit jeho význam pro prognostickou činnost, je nutné v celém rozsahu důsledně uplatňovat veškerá teoretická a metodologická východiska marxisticko-leninské teorie a marxisticko-leninského učení o válce a armádě.

Především je nutné dosáhnout toho, aby v celém procesu vědeckého poznání byly důsledně uplatňovány jednotlivé metodologické principy vědeckého poznání se zvýrazněným principem komunistické stranickosti. Právě princip komunistické stranickosti vytyčuje základní metodologické požadavky, a to jak pro uplatňování systému metod ve vědeckém poznání tohoto obsahového zaměření, tak i při formování vědeckých poznatků. Předpokládá hluboké a všestranné proniknutí do podstaty sledovaných společenských jevů a procesů, spojených s bojovou a politickou přípravou, včetně pochopení vývojových tendencí v ČSLA jako celku. Vyžaduje uplatňovat celou řadu dalších metodologických principů (jako je např. princip objektivnosti, vývoje, komplexnosti, především pak princip jednoty teorie a vojskové praxe).

Nemůžeme však přehlédnout, že právě tyto metodologické principy vědeckého poznání je nutné v tomto případě správně obsahově modifikovat tak, aby vědecké poznatky mohly s vysokou pravděpodobností předvídat dosud nerealizované společenské procesy a jevy, které se vztahují k bojové a politické přípravě v naší armádě.

Abychom správně modifikovali tyto obecně platné principy vědeckého poznání, jsme povinni v první řadě vycházet z předpokladu, že dialektika společnosti není vymezena jen aplikací obecných zákonů dialektiky na společenský vývoj, ale má i svou specifiku. Ve sféře sociálně politických jevů a procesů se obecné zákony společenského vývoje realizují přes kon-

krétní činnost jednotlivců, sociálních skupin, společenských tříd a politických stran. To znamená, že společenské jevy, procesy a činnosti, které se realizují v podmínkách socialistické armády a které jsou spojené s upevňováním její bojové a politické přípravy, jsou vždy výsledkem konkrétní činnosti velitelů, politických orgánů, stranických a mládežnických organizací a promítají se do úrovně sociálně politické a vojenskoodborné aktivity všech příslušníků.

Především však nesmíme ve vědeckém poznání zapomínat, že každá nová etapa budování ČSLA přináší také změny ve struktuře činitelů, které zabezpečují její úroveň bojové pohotovosti. K nim vždy přistupuje vliv měnících se subjektivních a objektivních podmínek uplatňování vedoucí úlohy strany.

Do popředí vystupuje i správné uplatňování celé šíře metodologických funkcí přírodních, technických a společenských věd při komplexním zkoumání aktuálních otázek perspektivního rozvoje sociálně politických a vojenskoodborných procesů v podmínkách naší armády. Tento požadavek je zvýrazněný tím, že celá řada společenských jevů a procesů, které vznikají a vyvíjejí se v podmínkách naší armády, je výsledkem vzájemné interakce člověk — technika.

Významné místo při realizaci vědecko-výzkumné činnosti, která by svým obsahovým zaměřením napomáhala získávat vědecké poznatky prognostického charakteru, plní metodologický princip vývoje. Požaduje zkoumat minulost v zájmu současnosti a budoucnosti, přihlížet k působení protikladných možností společenského vývoje, podmíněné protikladnými stránkami sledovaných jevů a procesů.

Vyžaduje zkoumat specifičnost určitých etap a období, kterými prochází sledovaný společenský jev nebo proces, a zároveň analyzovat specifické místo jednotlivých činitelů, které determinují sledovaný společenský proces v určitých etapách vývoje. Z hlediska vědeckých poznatků, potřebných pro prognostické závěry, je totiž potřebné nejenom odhalit vývojové tendence a zákonitosti, které jsou spojeny s bojovou a politickou přípravou v naší armádě, ale postihnout i vývoj rozhodujících determinant sledovaného společenského jevu a procesu, a to jak v jeho kvantitativní, tak kvalitativní podobě. Např. prognostické závěry k systému přípravy kandidátů a mladých členů strany v ČSLA by se měly opírat o zdůvodněné předpoklady budoucího vývoje členské základny strany v armádě i v celé společnosti a

poukázat na to, jaká opatření je nezbytné přijmout, aby se členská základna strany v armádě utvářela v souladu s jejím vývojem v celé straně a s úkoly, které před armádou a stranickými organizacemi v ČSLA v nastávajícím období vystanou.

Vždy je nutné komplexně sledovat všechny příčiny a činitele, které jak v současnosti, tak i perspektivně mohou být rozhodujícími determinanty objektu naší pozornosti, a to v odpovídajících časových relacích a rozsahu. Proto do metodologických problémů vědeckovýzkumné činnosti, zaměřené k získání poznatků prognostického charakteru, vystupuje významně do popředí otázka komplexního přístupu.

Společenské jevy a procesy, které se realizují v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti a které mají svůj odraz i v podmínkách naší armády anebo které jsou výsledkem vzájemné interakce člověk a technika v podmínkách naší armády, není možné pro svůj vysoký politický význam zkoumat bez širšího pohledu, to znamená ekonomických, společenskotřídních a ideologických souvislostí, neboť všeobecné zákonitosti společenského vývoje se přes tyto souvislosti promítají do konkrétních společenských vztahů. Jestliže navíc vycházíme z předpokladu, že cílem poznávací činnosti strany ve všech rovinách i formách její možné realizace je odhalovat takové sociálně politické zákonitosti a zákonité tendence, které jsou výsledkem vzájemné interakce objektivních podmínek a subjektivní činnosti, uplatňování principu komplexnosti v této souvislosti vyžaduje:

1. Postihnout všechny činitele objektivního a subjektivního charakteru, které umožňují komplexně sledovat objekt našeho poznání cestou systémového přístupu, a to v jednotě strukturální, funkcionální a kauzální analýzy.

2. Zkoumat objektivní podmínky, které vyvolávají konkrétní společenské jevy a procesy v podmínkách ČSLA a zároveň s vysokou pravděpodobností v časovém posunu postihnout, nakolik se tyto objektivní podmínky ve své kvalitativní a kvantitativní podobě budou perspektivně měnit.

3. Na vysokém stupni pravděpodobnosti vymežit, v jakém rozsahu se tyto změněné objektivní podmínky mohou promítnout do obsahu činnosti jednotlivců a vojenských kolektivů v podmínkách naší armády a jaký odraz musí nacházet v činnosti velitelů, politických orgánů, stranických a mládežnických organizací z hlediska dosahování trvalé bojové pohotovosti.

Při naplňování aktuálního požadavku na společenskovědní poznání v ČSLA z hlediska postižení vědeckých poznatků prognostického charakteru, včetně požadavku na předkládání alternativních forem řešení sledovaného vědeckého problému, vystupuje do popředí i správně uplatňovaný systém metod vědeckého poznání.

I v tomto případě všechny využívané metody musí být uplatňovány na základě dialektickomaterialistické metody. Zvláštní význam pro získávání vědeckých poznatků prognostického charakteru i v podmínkách ČSLA má metoda extrapolace. Je založena na sledování vývoje objektu naší pozornosti. „Vychází se přitom z předpokladů, že sledované jevy se budou vyvíjet stejným směrem, popřípadě stejnou intenzitou.“ (Holcr, K.: Metodologické problémy předvídání vědeckotechnického poznání ve vojenství. In: Práce VPA KG, Bratislava 1978, č. 2, s. 66.)

Podmínkou uplatnění této metody je přesný nebo s vysokou pravděpodobností vymezený vývoj sledovaného společenského jevu a procesu, včetně činitelů, které jej determinují. Zároveň při uplatňování metody extrapolace vystupuje do popředí místo předpokládaného času, kdy získané vědecké poznatky mají být uplatněny ve vojenské praxi.

Zkušenosti z realizace společenskovědní výzkumné činnosti v ČSLA však potvrzují, že uplatňování metody extrapolace není vždy zcela jednoduchou záležitostí. Ve společenském poznání vždy vystupuje do popředí význam pravděpodobnosti, která je vyjádřením objektivního vztahu nutnosti a nahodilosti. Tato skutečnost omezuje extrapolaci pro prognostické závěry a zároveň nás staví před požadavek, abychom s vysokou pravděpodobností stanovili časovou relaci extrapolovaného období, tzn. kdy získané poznatky mají na požadované úrovni ještě objektivní platnost.

Marxisticko-leninské předvídání vychází z významného předpokladu, že je aktuální docílit odpovídající časový předstih předpovědi, aby se získané poznatky mohly plně promítnout do společenské praxe. Tento požadavek v oblasti vojenství je navíc zvýrazněn urychlováním uplatňování vědeckotechnických poznatků ve vojenské praxi. Zároveň je známo, že čím je větší časový předstih předpovědi, tím je menší pravděpodobnost přesnosti předpovědi, a naopak čím je menší časový předstih, tím je pravděpodobnost větší.

Právě význam řešení objektivního rozporu z hlediska času ve vědeckém předvídání neustále vyvolává podněty k širší

mu uplatnění matematických metod ve vědeckovýzkumné činnosti tohoto obsahového zaměření.

Zaručeně nikdo dnes není na pochybách, že využití matematiky a matematické logiky právě nám napomáhá nejenom ke zkracování časové relace pro získávání odpovídajících vědeckých poznatků, ale do určité míry i řešení rozporu mezi požadovanou časovou relací vědeckého předvídání a snižování pravděpodobnosti vědeckých prognóz dalším vývojem. Uplatnění matematiky je však spojeno s jednoznačným odmítnutím takového přístupu, který přehlíží význam marxisticko-leninského chápání determinismu ve společenském vývoji a cestou matematického vyjádření funkcionálních závislostí řeší i složité otázky příčinných souvislostí vzniku a vývoje společenských jevů a procesů. Zejména je nutné v této souvislosti odmítnout takový přístup, který po vzoru pozitivismu se místo vědecké analýzy snaží pomocí matematiky postihnout všechny rozhodující činitele společenských procesů a jeho vývoje (tzn. jednotlivých determinant jeho vzniku, vývoje a působení) a sociálně politické procesy se snaží zobrazit pomocí geometrických obrazců.

Právě kritická analýza krajního empirismu potvrdila, že žádné vzorce tohoto druhu nemohou přispět ke komplexnímu objasnění vývoje sociálně politických procesů. Extrémní hypertrofie principu operacionalizace a kvantifikace sociálně politických procesů nevede k objektivním poznatkům, ale ve svém důsledku k nedocenění těch možností, které skutečně poskytuje současný stav matematických metod i možností využití moderní výpočetní techniky.

K tomu, aby vědeckovýzkumná činnost svým obsahovým zaměřením, ale především cestou vědeckých poznatků, mohla být nápomocna při prohlubování prognostické činnosti v podmínkách naší armády, cestou postihování vývojových tendencí a nových zákonitostí, které jsou spojeny s dalším prohlubováním její bojové pohotovosti v celku, je nutné řešit i některé organizační a obsahové otázky. Z nich jako nejaktuálnější vstupuje do popředí, aby vědecké poznání bylo realizováno především u těch útvarů a svazků, které jsou doplňovány nejmodernější bojovou technikou a kde vědeckotechnická revoluce naráží svůj plný odraz ve vojenské činnosti.